

DIE OU TESTAMENTIESE GETUIENIS AANGAANDE DIE NEDERDALING VAN CHRISTUS NA DIE HEL.*

Die latynse teks van die betreffende passasie in die credo lui: *descendit ad inferna (inferos)*¹. In die latynse Nuwe Testament word *infernus* en *inferus* gebruik uitsluitlik as weergawe van die begrip *hadés*. AV vertaal *hadés* konstant met „doderyk”, maar in die belydenis is die term „neergedaal na die hel” behou. Anders is dit in die Nederlandse Hervormde Kerk, wat tans bely „nedergedaald in het rijk der doden”.²

Die Nuwe Testament gebruik *hadés* slegs twee keer i.v.m. Christus, nl. in Hand 2:27, 31 waar Petrus die opstanding van Christus as vervulling van ’n Dawidsprofesie in Ps 16:8–11 sien, en in Op 1:18 waar die verheerlikte Christus Homself as besitter van die sleutels van die doderyk en die dood beskrywe. In die eerste geval is dit duidelik dat Petrus die stof uit Ps. 16 tipologies hanteer, en boonop die LXX aanhaal, wat in Ps 16:10 die woord vir „grafkuil” met die vir „verderwing” verwar.³ Maar dit is belangrik om in gedagte te hou dat Ps 16, en seker ook ander ooreenstemmende plekke in die Ou Testament, vir die oerchristendom wel deeglik ’n verwysing na die opwekking van Christus uit *hadés* ingehou het. In die tweede geval, Op 1:18, word die triomf van die verheerlikte Christus oor *hadés* en *thanatos* as feit aanvaar, sonder dat daar van Sy nederdaling of opwekking gepraat word, in soveel woorde naamlik. Dat die gedagte wel aanwesig is, blyk uit vs. 5.

Descendere (katabainein) is die terminus technicus vir die *hadés*vaart, maar word in die Nuwe Testament ook dikwels gebruik vir die nederdaling van Christus van die hemel na die aarde, Joh. 3:13, 6:33, 38, 51; Hand 7:34; 1 Thess 4:16⁴. Op slegs twee plekke word die term gebruik van ’n nederdaling van Christus na benede die aarde, nl. Rom 10:7 (na *abussos*, AV „afgrond”) en Ef 4:9 (na *ta katōtera meré tés gés*, AV „die onderste dele van die aarde”).

Abussos is in die Nuwe Testament aanduiding van die onderwêreld as a. gevangenis van die ongehoorsame geeste (AV „onderwêreld” Luk 8:31; „afgrond” Op 9:1, 2, 11; 11:7; 17:8; 20:1, 3) en b. die gebied van die dooies (AV „afgrond” Rom 10:7)⁵. In die LXX is *abussos* meesal weergawe van *tehóm* (AV „watervloed”, „diepte”, wêreldvloed”. „vloed”,

* Lesing gehou voor die Predikantevergadering te Pretoria op 5 September 1961. Die volgende afkortings word gebruik: AV-Afrikaanse Bybelvertaling; KB-Köhler-Baumgartner, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*; TWNT-Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament; HTS-Hervormde Teologiese Studies; LXX-Septuaginta.

¹) H. Denzinger, *Enchiridion Symbolorum*, 1946, p. 3; J. N. Bakhuizen van den Brink, *De Nederlandsche Belydenisgeschriften*, 1940, pp. 156, 158.

²) De Belydenisschriften van de Nederlandse Hervormde Kerk, 1957, pp. 9, 73.

³) Vgl. B. Gemser, *Die belydenis van Christus’ „Nederdaling ter Helle” in die lig van die gewens van die Ou Testament*, in HTS 1, 1943, pp. 66, 67; en KB s.v. *šgt* en *šagat*.

⁴) Vgl. Schneider, art. *katabainō* in TWNT 1 p. 520.

⁵) Volgens Joach. Jeremias in TWNT 1 p. 9, art. *abussos*.

„see”), wat net in Ps 71:20 as die gebied van die dooies bedoel word⁶; ’n gebied wat origins van die eintlike gebied van dooies onderskei word, nl. as die onderaardse chaosvloed waardeur die dooies gaan om *šē’ōl* te bereik⁷, vgl. Job 26:5. In die betekenis „gevangenis van die ongehoorsame geeste” het *abussos* duidelik ’n begripsverskuiwing ondergaan tussen LXX en die Nuwe Testament⁸, ’n verskuiwing wat met die ontwikkeling van die apokaliptiek saamhang.

In Op 9:11 word verband gelê tussen *abussos* en *abaddōn/apōleia*. Daar word die afgrondsengel (*aggelos tēs abussou*) wat koning is van die sprinkaan-skerpioenmonsters wat uit die put van die afgrond (*frear tēs abussou*) opkom, in apokaliptiese geheimtaal met die naam *abaddōn* (in Hebreeus) of *apolluōn* (in Grieks) begiftig.⁹ ’*abaddōn* (AV „plek van vertering”) word in die Ou Testament slegs in Job 31:12 alleen gebruik; elders staan dit parallel aan *šē’ōl* (Spr. 15:11; 27:20; Job 26:6), aan *qēbēr* „graf” (Ps 88:12) en aan *māwēt* „dood” (Job 28:22). In lg. geval is ’*abaddōn* ook, soos in Op 9:11, gepersonifieer: „Die plek van vertering en die dood sê: Met ons ore het ons die gerug daarvan gehoor”. LXX vertaal ’*abaddōn* met *apōleia*, wat in die Nuwe Testament deur AV gewoonlik met „verderf” weergegee word: Mat 7:13 „wyd is die pad wat na die verderf lei”, Hand 8:20 „Mag jou geld saam met jou in die verderf wees (AV saam met jou vergaan)”, Rom 9:22 „die voorwerpe van toorn wat vir die verderf toeberei is”, Fil 1:28 „vir hulle wel ’n bewys van verderf”, 3:19 „hulle einde is die verderf”. Judas (Joh 17:12) en die Antichris (2 Tess 2:3) word „seun van die verderf” genoem. Die Nutestamentiese gebruik van *apōleia* vertoon dus ’n minder lokaliserende tendens as die outestamentiese, sodat hier tereg van ’n nimmereindigende kwelvolle doodstoestand gepraat kan word.¹⁰

Ta katōtera meré tēs gés (AV „die onderste dele van die aarde”) in Ef 4:9 toon baie duidelik verband met *ta katōtata tēs gés* wat in LXX weergawe is van *tahtijjôt hā’ārés* (AV „onderste plekke van die aarde” Ps 63:10, „dieptes van die aarde „Ps 139:15). In Jes 44:24 vertaal LXX met *themelia* „fondamente”, en in Es 31:14, 16, 18; 32: 18, 24 met *bathos* „diepte”. *Tahtijjôt hā’ārés* is in Es en Ps 139:15 parallel van *šē’ōl*. In Ef 4:9 staan „die onderste dele van die aarde” teenoor „bokant al die hemele” in vs. 10. Dieselfde teenstelling kom in die Ou Testament voor. In Jes 44 staan „dieptes van die aarde” teenoor „hemele”. In Es 31 & 32 word die val van Assur en Egipte a.g.v. die selfverheffing beskrywe: Es 31:10 „Omdat hy

⁶) KB en andere wil i.p.v. *tehōmôt* liewer *tahtijjôt* lees, m.i. sonder voldoende grond.

⁷) H. Kraus, *Psalmen* 1, p. 491.

⁸) Vgl. Jeremias, TWNT 1, p. 9.

⁹) E. Lohmeyer, *Die Offenbarung des Johannes*, 1953, p. 80, beskou die gedeelte *kai en te Helleniké onoma echei Apolluōn* as interpreterende glosse, en bring *Apolluōn* in verband met die Griekse pesgod Apollo. Jeremias, TWNT 1, p. 4, art. *Abaddōn* en Oepke, TWNT 1 p. 396, art. *Apolluōn*, beskou *Apolluōn* as bepaal deur sowel *apōleia* in die LXX as die Apollo-gestalte.

¹⁰) Oepke, TWNT 1, p. 396.

hoog uitgroeï het, en hy sy top tussen die wolke verhef het en hoogmoedig geword het oor sy hoogte" staan teenoor „neergewerp word na die onderste van die aarde" in vs. 18. Hier is die gang net die omgekeerde as in Ef 4. Assur het homself in hybris verhef oor sy hoogte en is neergewerp in die onderste van die aarde; Christus het Homself verneder in die onderste van die aarde en het opgevaar bokant al die hemele. Sowel die ooreenkoms in woordgebruik as bogenoemde ooreenkoms in teenstelling tussen hoogte en diepte, spreek daarvoor dat in Ef 4:9 wel van die nederdaling van Christus na benede die aarde sprake is, en nie van Sy nederdaling op die aarde nie.¹¹

In Op 1:18 word *thanatos* naas *hadés* gebruik. Dood (*māwét*) en doderyk (*šé'ól*) word ook in die Ou Testament dikwels as sinonieme gebruik, vgl. Ps 89:49; 116:3; Spr 5:5; Hoogl 8:6; Jes 28:15, 18; Es 31:14; Hos 13:14; Hab 2:5.

Die afgrondspuit (*freartés abussou*) van Op 9:1, 2 herinner aan die *bôr* van die Ou Testament wat dikwels saam met *šé'ól* gebruik word en deur die LXX weergegee met *hadés* Jes 14:15, 19, met *themelia* Jes 38:18, met *bothros* Es 26:20, 31:14; 32:18, 24, 25, 29, 30. en met *lakkos* Es 31:16; Kl 3:55; Ps 28:1; 30:4; 88:5, 7, : 143:7 40:3. *Frear* is die Nutestamentiese woord vir „put", Luk 14:5; Joh 4:11, 12, en is dus te beskou as weergawe van die Hebr. *bôr*. Terwyl in Op 9:1, 2 die afgrondspuit as die ingang van die afgrond gedink word, kom in die Ou Testament gewoonlik die uitdrukking *jōredé bôr*, AV „die wat neerdaal in die kuil", voor. Volgens Gesenius-Kautsch het ons hier te doen met 'n genitief van nader bepaling (nl. van ruimte waarin die handeling geskied). Die uitdrukking beteken dus eintlik: „dié wat besig is om in die put neer te daal". Die Statevertaling lees: „degene, die in den kuil nederdalen", wat 'n noukeuriger vertaling as die van AV lyk. Ook in die Ou Testament het ons dus die voorstelling dat die *bôr* toegang verleen tot die onderwêreld. In Jes 14:15 bv. is die parallel van *šé'ól* nie *bôr* nie, maar *jarketé bôr* „die diepste plekke van die kuil", sodat *šé'ól* en die onderste deel van die put saamval.

Die Ou Testament ken ook nog ander parallele van *šé'ól*, soos *gébér* (LXX *tafos* Ps 88:6, 12) „graf", *šahat* „grafkuil" (LXX *thanatos* Job 17:14; 33:18, 22, 24, 30, *fthora* Ps 103:4, *katafthora* Ps 49:10, *diafthora* Ps 16:10; 30:10), *'érés nešijjâ* „land van vergetelheid" Ps 88:13, *hadré-māwét* „kamers van die dood" Spr 7:27, *qehal refā'im* „vergadering van skimme" Spr 21:6, en *hōšēk* „duisternis" Ps 88:13.

Hiervan word in die Nuwe Testament slegs *diafthora* in Hand 2:27, 31 parallel met *hadés* gebruik in die aanhaling uit die LXX Ps 16:10, wat i.p.v. *šahat* (van *šwh*) „grafkuil", *šahet*, *šht* „verderwing" lees.¹²

¹¹⁾ Vgl. Büchsel, TWNT III, p. 642, art. *katōleros*; Gemser, HTS I, p. 68, 69. Anders Schneider, TWNT I, p. 520.

¹²⁾ Vgl. Gemser, HTS I, p. 66, 67.

Uit die voorgaande is dit duidelik, dat tenspyte van 'n mate van begripsontwikkeling, die nutestamentiese *hadés*-begrip wel sy wortels in die outestamentiese *še'ól*-begrip het. Die Ou Testament verstaan onder *še'ól* nie net 'n bepaalde ruimte waar die afgestorwenes hulle bevind nie, maar ook 'n bepaalde toestand waarin nie net die afgestorwenes nie maar ook die nog lewendes hulle kan bevind.¹³ Die doderyk as 'n bepaalde ruimte word soms as die derde komponent in die wêreldbeeld beskou,¹⁴ (hemel, aarde, onderwêreld). Parallele soos graf, kuil, put, onderste plekke van die aarde, wys almal op 'n bepaalde gebied onder die aardoppervlakte wat aan die gesig van die lewendes onttrek is. Die terme *jrd* „neerdaal” en *clh* „opkom” (Ps 30:4; 49:16) wys in dieselfde rigting. Dit is 'n gebied wat buite bereik lê en wat ver en diep is, vgl. Ps 86:13; Jes 7:11; 57:9, en is die ruimtelike teengestelde van die hemel, vgl. Ps 139:8; Jes 7:11; Am 9:2; Job 11:8. Die gebied word bevolk deur die dooies (*métim*) en skimme (*refā'im*). Dit is 'n plek van passiwiteit waar die kragteloos lê, Jes 14:10; Ps 88:5, die stommes woon Ps 6:6; 31:18; die plek van die ontydig gestorwenes: dié wat deur die swaard geval het Es 31:18; 32:20, 21, 22; Ps 88:5; Jes 14:19, en dié wat deur die godsoordeel „lewendig” afgedaal het Num 16:30; Ps 55:16; Spr. 1:12, vgl. Jes 38:10. Die dooies het wel 'n vae eksistensie, maar dit is 'n eksistensie sonder lewe, Pred 9:3–6, 10¹⁵. Die doderyk is die plek van verderf (*abaddōn* van 'bd „tot niet gaan”), waar die wurms sonder ophou vreet, Jes 14:11; Job 17:14; 24:20, die plek van pes en prikkel, Hos 13:14.

Die parallëlie met *māwét* „dood” kenmerk die doderyk ook as 'n toestand wat die lewe bedreig of verslind: siekte, gevangenskap, die woesteny, die siedende oseaan, aanvegting deur vyande, gegrepe wees in die mag van die sonde is toestand wat aangedui word as *še'ól*¹⁶. Die onheilsvolle karakter van die doderyk as 'n lewensbedreigende mag word veral sterk uitgedruk deur die personifikasie van *še'ól* as 'n gulsige, onversadigbare monster met wydgesperde kake, Jes 5:14; Hab 2:5; Spr 1:12; 27; 20; 30:16. Die doderyk is sterk en hard, Hoogl. 8:6; die onontwykbare bestemming van alle mensekinders Es 31:14; Ps 89:49; die plek waarvandaan daar geen terugkeer is nie Job 7:9; 14:5–22; 16:22; Ps 49:20; 88:11; Pred 9:3–6; Jes 26:14; die land van vergeetelheid Job 24:20; Ps 88:13; van duisternis Ps 88:7, 13 en benoudheid Jon. 2:2 Vir die outestamentiese gelowige het die doderyk sy grimmigste aspek daarin dat dit 'n plek is wat wel binne die magsgebied van Jahwe lê (Am 9:2; Jes 7:11; 14:9; Job 11:8; 26:6; Ps 139:8; Spr 15:11) maar waarin die dode tog van Hom geïsoleer is: Hy dink nie aan die dooies nie, hulle is afgesny uit Sy hand Ps 88:6; Sy goedertierenheid, trou, wondermag en geregtigheid word nie daar betuig nie Ps 88:12, 13; die dode kan Hom nie loof nie Ps 115:17;

¹³) Vgl. E. S. Mulder, *Die Teologie van die Jesaja-apokalipse*, 1954, p. 94v.

¹⁴) Vgl. H. Th. Obbink, art. *Het Bijbelsch Wereldbeeld*, in: *Keur uit de verspreide geschriften van Prof. Dr. H. Th. Obbink*, p. 172.

¹⁵) Vgl. E. Jacob, *Theology of the Old Testament*, 1958, p. 303.

¹⁶) Mulder, p. 96v.

30:9, 10; hulle dink nie aan Hom nie Ps 6:6. Die dood en die doderyk is magte wat in opposisie teen Jahwe staan of minstens neutraal is teenoor Sy sowereiniteit ¹⁷, maar val andersyds tog binne Sy magsgebied.

Hoewel die doderyk bestemming is van almal, vromes en goddeloses, tref mens tog telkens die gedagte aan dat dit besonderlik die bestemming is van die onbesnedenes (Es 31:18; 32:19, 21), die goddeloses (Ps 9:18; 31:18; 49:15; 55:16, 24), die ontugtiges (Spr 2:18; 5:5; 7:26, 27; 9:18), die wat afdwaal van die pad van verstand (Spr 21:16). Veral die hybris word gevolg deur die neerstort in die doderyk: die koning van Babel (Jes 14:9–20), die heersers van Jerusalem (Jes 28:14–18), Tirus (Es 26:17–20), Assur (Es 31:14–18) en die koning van Egipte (Es 32:18–32) word vanweë hulle selfverheffing neergewerp in die doderyk. Daarom is die doderyk ook die plek/toestand van vernedering en skande (Es 32:24, 25, 30). Hieruit kan ons egter nog nie die vergeldingsgedagte aan die doderyk verbind nie. Die sondaar word gereken as reeds in die doderyk, d.w.s. van God geïsoleer, en tegelyk ook op pad na die doderyk.¹⁸ Die neerstort van die wat hulleself in hybris verhef tot in die doderyk is op sigself al vergelding: die verhewenes word verneder deur gelyk te word aan die kragteloos. Die doderyk as sodanig is hier nog nie die plek van ewige straf nie.

Tog staan die dood en doderyk in die Ou Testament duidelik teenoor die lewende mens, as dreigende mag wat verband hou met die sonde. Gen 3 wil duidelik die dood as die gevolg van die sonde sien. Sonder om te skerp onderskeid te maak tussen die liggaamlike dood wat uit die mens se geskiedenis as sterflike wese volg en die dood wat al voor die sterwe bestaan in skeiding van God,¹⁹ is dit tog duidelik dat vir die outestamentiese gedagte-wêreld, soos vir dié van die Nuwe Testament, die dood nie betrekking het enkel op 'n toestand waarin die mens sonder lewensasem is nie, maar ook op die toestand waarin die mens homself van God die Lewende geïsoleer vind. Gen 3 sien hierdie isolasie as 'n breuk wat deur die sonde ontstaan het. Juis Ps 22 wat deur Christus aan die kruis aangehaal word, beskryf die toestand van deur God verlaat te wees as 'n doodstoestand (vgl. veral vs. 15, 16). Hierdie gedagte word ook i.v.m. die doderyk aangetref, vgl. Ps 88:6. Van die doodstoestand as van-God-geïsoleer-wees, is die liggaamlike dood, die verdwyn in die donker gebied benede die aardse bestaan, die manifestasie.

Hoewel die Outestamentiese gedagte-wêreld geen klare beeld het van die gebied van die dood nie, en die opvatting wat wel aangetref word, meesal aan die ervaringswêreld ontspring (kragtelosheid, vertering van lyke deur wurms, ens.), minder of meer mitologies gekleur, is soveel tog duidelik dat die dood en doderyk oor die menselewe 'n skaduwee van

¹⁷) Jacob, p. 304.

¹⁸) Vgl. Mulder, p. 97.

¹⁹) Vgl. E. König, *Theologie des alten Testaments*, p. 227v.

onheil werp. Hierdie onheilsgevoel kan getemper wees deur 'n sterwe „oud en der dagen sat” soos die aartsvaders, of verskerp wees deur 'n ontydige dood op die slagveld, deur ramp of siekte, maar dit is steeds aanwesig. Selfs die blote voorstelling van die doderyk spreek al van hierdie onheilsgevoel in die gedagtes oor die dood. Ps 90 praat in swaar-moedige toon oor die lewensgrens, en die verminderende aantal lewensjare van die vaders van die mensegeslag in die oergeskiedenis staan parallel aan die toenemende sondebederf van die mense.

Dit was onvermydelik dat die outestamentiese godsvoorstelling met-tertyd aanleiding sou gee tot die gedagte van terugkeer uit die „land van geen terugkeer”. Die lewende God is ook die almagtige aan Wie se heerskappy niks onttrek is nie—ook nie die doderyk nie. Die verwagting van die komende godsryk, asook die gedagte van ewigdurende gemeenskap met God deur die verbond en verkiesing is verdere faktore wat meegewerk het om, veral na die opheffing van Israel se politieke selfstandigheid, die gedagte van ontwyking van die dood en/of opstanding uit die dode na vore te bring.²⁰ Die gedagte van ontwyking van die dood word aangetref in Ps 16:10, AV „want U sal my siel aan die doderyk nie oorgee nie; U sal nie toelaat dat U gunsgenoot verderwing sien nie”. So ook Ps 49:16, AV „Maar God sal my siel loskoop van die mag van die doderyk, want Hy sal my opneem”. In albei hierdie plekke is dit nie duidelik of die psalmis 'n opstanding van die dode bedoel dan wel 'n ontwyking van die dood deur nie te sterf nie. (Henog, Elia). Die ander plekke in die Psalms (30:4; 40:3; 71:20; 86:13) asook Hos 13:14 slaan duidelik op verlossing uit die toestand van *še'ôl*, d.w.s. uit die benoudheid en angs waarin die wat naby die dood is, hulleself bevind. Dat vir die vroeë kerk dergelike uitsprake egter wel gegeld het as bewyse vir opstanding uit die dood, blyk daaruit dat Petrus in Hand 2:27v. na Ps 16:10 verwys i.v.m. die opstanding van Christus, en dat Paulus in 1 Kor 15:55 'n gedeelte van Hos 13:14 aanhaal i.v.m. die verwagte opstanding van die dode, tesame met 'n aanhaling uit die Jesaja-apokalips (25:8). Die duidelikste uitsprake van die Ou Testament oor die opstanding van die dode is Jes 26:19 en Dan 12:2. Terwyl in die Jesaja-apokalips sprake is van 'n opstanding van die gestorwe lede van die volk tot gemeenskap met die nog lewendes, van 'n diessseitige opstanding dus, is in Dan 12:2 die gedagte tot die jenseitige uitbrei en geld dit vromes en goddeloses.²¹ Van 'n algemene opstanding is in die Ou Testament geen sprake nie.

Die vraag of daar van opstanding uit die dode sprake kan wees sonder die gedagte van die doderyk as antesedent, word deur die Ou Testament negatief beantwoord. Eerstens al daardeur dat die terme vir oorwinning oor die dood, *clh* (Hif. „laat opkom” Ps 30:4; 40:3; 71:20), *lqh* („opneem” (Ps 49:16), *pdh mijjad* „loskoop uit die mag van” (Ps 49:16; Hos 13:14),

²⁰) Mulder, p. 110.

²¹) Mulder, p. 106, 107.

nsl min „ontruk aan” (Ps 86:13) en *qûm* „opstaan” (Jes 26:14) op die doderyk óf as bepaalde onderaardse ruimte óf as lewensvyandelike mag heenwys. Tweedens omdat die oorwinning oor die dood nie as algemeen gesien word nie, vgl. Ps 30:4 „U het my lewend gemaak uit die wat in die kuil neerdaal”. Hieraan herinner die opstanding van Christus *ek nekrôn* „uit die dode”, en ook Ef 5:14 „ontwaak jy wat slaap en staan op uit die dode”. Jes 26:19 het „Jou dode sal herlewe, my lyke sal opstaan”. Die Ou Testament leer trouens net in Dan 12:2 ’n opstanding tot ewige lewe en tot ewige straf. Die terme „uit dié wat in die kuil neerdaal” en „uit die dode” veronderstel ’n gebied of toestand waarin die dode wat nie opgewek word nie, bly. Die dode (*métim*) is in die Ou Testament diegene wat in *š’ól* is, en opstanding uit die dode is opstanding uit *š’ól*. In Luk 16 is opstanding uit die dode dieselfde as om uit *hadés* terug te keer (vs. 23, 30, 31). In Op 1:5 word Christus die „eersgeborene uit die dode” genoem, en 1:18 meld dat Hy die sleutels van die dood en die doderyk het. Vir Hom is opstanding uit die dode dus die uit die doderyk as oorwinnaar verrys.²¹

Uit die voorgaande blyk dit nou dat vir die gedagte-wêreld van die Ou Testament die sterwe ’n nederdaling na die doderyk beteken. Dit is algemene menselot. Die mens Christus deel in hierdie lot. Vir Hom is die nederdaling na *hadés* „die Endvollendung seiner Katabasis aus der Himmelswelt—seine tiefste Selbstentäuserung”.²² Dit blyk dat al drie die hedendaagse opvattinge oor die hadesvaart van Christus op die Ou Testament se voorstelling van *š’ól* kan steun. Diegene wat onder beroep op 1 Pet 3:19–21 die nederdaling van Christus wil sien as die bevestiging van Sy versoening ook vir die mense wat onder die Ou Verbond gelewe het, kan heenwys na die gedagte van die doderyk as die plek waar die dode vertoef. Daarteenoor moet egter dadelik gestel word dat die nederdaling na die doderyk in die Ou Testament liggaamlik gedink word, terwyl in 1 Pet 3:19 sprake is van ’n heengaan van Christus in die Gees. Diegene wat die nadruk wil lê op die stryd- en oorwinningsmotief in Christus se nederdaling in navolging van Luther, kan tereg wys op die voorstelling van die doderyk as ’n vesting met poorte en grendels (Jes 38:10; Ps 9:14; 107:18; Job 17:16), asook op die personifiëring van die doderyk as ’n lewensbedreigende mag. Veral op 1:18 en 20:14 gee krag aan hierdie opvatting.²³

Die Heidelbergse Kategismus (Sondag xvi, 44) verklaar die *descensus ad inferna* as „Sy onuitspreeklike benoudheid, smarte, verskrikking en helse kwelling waarin Hy in Sy ganse lyding, maar veral aan die kruis, versink het” in navolging van Calvyn vir wie die geloofsartikel beteken „that he bore in his soul the tortures of condemned and ruined man”²⁴,

²²) E. Stauffer, *Theologie des neuen Testaments*, p. 113.

²³) Vgl. Gemser, HTS I, p. 122v.

²⁴) Inst. II, xvi, 10, vertaling J. Beveridge.

en dit veral in Sy verlatenheid aan die kruis. Hier word duidelik die weerklank gehoor van die Ou Testament se gedagte van die doderyk as die toestand waarin die mens van God geïsoleer is. Veral Ps 88 druk hierdie gedagte baie duidelik uit: „Want my siel is sat van teëspoede, en my lewe raak aan die doderyk. Ek word gereken by dié wat in die kuil neerdaal; ek het geword soos 'n man sonder krag, vrygelaat onder die dooies, soos dié wat verslaan is, wat in die graf lê, aan wie U nie meer dink nie, en wat afgesny is van U hand. U het my gesit in die kuil diep daaronder, in duisternisse, in dieptes. U grimmigheid rus op my en U druk my neer met al U golwe.”(vs. 4–8).

Die verband tussen sterwe, nederdaling na die doderyk en opstanding uit die dode wat uit die Ou Testament blyk, mag in hierdie verband egter nie uit die oog verloor word nie. Die liggaamlike dood van Christus is manifestasie van die doodstoestand waarin Hy reeds in Sy verlatenheid verkeer het; Sy opstanding *ek nekrōn* het as noodsaaklike antesedent Sy verkeer in die gebied van die dode, d.i. die doderyk. Hoewel Calvyn die gedagte dat die artikel van die nederdaling 'n nader omskrywing van die van die begrafnis is, afwys as oorbodige toutologie²⁵, lyk dit tog baie waarskynlik dat sowel die ‚begrawe is’ as die ‚neergedaal na die hel toe’ bevestigende bystellings by ‚gesterwe het’ is, wat die idee van dood in sy volle omvang beskrywe. Eers nadat dit alles gesê is, kan Sy opstanding ‚uit die dode’ ten volle begryp word.

Hiermee is ook al geantwoord op die vraag na die regte bewoording van die artikel, wat nie anders kan wees as „neergedaal na die doderyk” nie. Die huidige vertaling „na die hel” is erfenis uit die Hollandse bewoording, wat blykbaar daarop berus dat die Statevertaling *še'ól* en *hadés* dikwels met „hel” vertaal het. AV vertaal *hadés* met „doderyk” en *geënná* met „hel.” Die beswaar teen „doderyk” berus miskien op 'n oorbeklemtoning van die mitologiese aspek van die begrip ten koste van die belangriker aspekte. Oor 'n nederdaling na *geënná* het die Ou Testament geen getuienis nie.